Jo, Tituba, la bruixa negra de Salem

Maryse Condé

Traducció d'Oriol Valls i Fornells

L'Agulla Daurada

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 3 28/7/2025 10:05:32

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 4 28/7/2025 10:05:32

La Tituba i jo hem conviscut en estreta intimitat durant un any. En el transcurs de les nostres interminables converses m'ha dit coses que no havia confiat a ningú.

Maryse Condé

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 6 28/7/2025 10:05:33

«Death is a porte whereby we pass to joye;
Lyfe is a lake that drowneth all in payne.»

John Harrington
(Poeta purità del segle xvi)

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 8 28/7/2025 10:05:33

I

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 10 28/7/2025 10:05:33

1

A l'Abena, la meva mare, la va violar un mariner anglès sobre la coberta del *Christ the King* un dia de 16**, quan el vaixell feia vela cap a Barbados. Jo vaig néixer d'aquesta agressió. D'aquest acte d'odi i de menyspreu.

Quan, moltes setmanes més tard, vam arribar al port de Bridgetown, no es van adonar de l'estat de la mare. Com que segurament no devia passar de setze anys, com que era bonica, amb la pell de color negre d'atzabeja i, al damunt dels pòmuls, el dibuix subtil de les cicatrius tribals, un ric plantador amb el nom de Darnell Davis la va comprar per un preu molt alt. Juntament amb ella va adquirir dos homes, també dos aixantis, víctimes de les guerres entre fantis i aixantis. Va destinar la meva mare a la seva dona, que no deixava d'enyorar Anglaterra i que tenia un estat físic i mental que necessitava atencions constants. Ell pensava que la meva mare sabria cantar per distreure-la i, si calgués, ballar i fer números aquells trucs que creia que els agradava fer als negres. Va destinar els dos homes a la seva plantació de canya de sucre, que rendia bé, i als camps de tabac.

La Jennifer, l'esposa d'en Darnell Davis, no era gaire més gran que la mare. L'havien casada amb aquell home tosc a qui odiava, que la deixava sola de nit per anar a beure i ja tenia una colla de fills bastards. La Jennifer i la mare es van fer amigues. Al capdavall, només eren dues nenes espantades

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 11 28/7/2025 10:05:33

pel rugit dels animalots nocturns i el teatre d'ombres dels delònixs, les totumes i els capoquers de la plantació. Dormien juntes i la mare, mentre amb els dits jugava amb les llargues trenes de la companya, li explicava les històries que la seva mare li havia explicat a Akwapim, el seu poble natal. Congriava al llit totes les forces de la natura perquè la nit els fos conciliadora i els bevedors de sang no les dessagnessin del tot abans no sortís el sol.

Quan en Darnell Davis es va adonar que la mare estava embarassada es va enfurir, pensant en totes les lliures esterlines que havia gastat per adquirir-la. I ara ves que hauria de carregar amb una dona amb mala salut i que no seria de cap utilitat! Va rebutjar cedir als precs de la Jennifer i, per castigar la mare, la va donar a un dels aixantis que havia comprat al mateix temps que ella, en Yao. A més, li va prohibir tornar a posar els peus a la casa gran. En Yao era un jove guerrer que no es resignava a plantar canya, tallar-la i carretejar-la fins al molí. Així, dues vegades s'havia intentat matar mastegant arrels verinoses. L'havien salvat per ben poc i l'havien retornat a una vida que odiava. En Darnell esperava que, si li donava una companya, també li donaria ganes de viure, i així recuperaria la inversió feta. Que mal inspirat havia estat aquell matí de juny de 16** quan havia anat al mercat d'esclaus de Bridgetown! Un dels dos homes era mort. L'altre era un suïcida. I l'Abena estava prenyada!

La mare va entrar a la cabana d'en Yao poc abans de l'hora de sopar. Estava estirat al jaç, massa deprimit per pensar a alimentar-se, i amb prou feines sentia curiositat per la dona que li havien dit que vindria. Quan l'Abena va aparèixer, es va mig incorporar sobre un colze i va murmurar:

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 12 28/7/2025 10:05:33

—*Akwaba!*[1]

Després la va reconèixer i va exclamar:

—Ets tu!

L'Abena es va fondre en llàgrimes. Massa tempestes s'havien acumulat sobre la seva curta vida: el poble incendiat, els pares esventrats mentre intentaven defensar-se, aquella violació, i ara la separació brutal d'un ésser tan dolç i desesperat com ella mateixa.

En Yao es va aixecar i el cap li tocava el sostre de la cabana, perquè aquell negre era tan alt com un *acomat*.

—No ploris. No et tocaré. No et faré cap mal. Que no parlem la mateixa llengua? Que no adorem el mateix déu?

Després va abaixar els ulls cap a la panxa de la mare:

—És fill de l'amo, oi?

Unes llàgrimes, encara més ardents, de vergonya i de dolor, van sortir dels ulls de l'Abena:

—No, no! Però igualment és fill d'un blanc.

Com que ella continuava dreta davant seu, amb el cap cot, una pietat immensa i molt dolça va omplir el cor d'en Yao. Li va semblar que la humiliació d'aquella nena simbolitzava la de tot el seu poble, desfet, dispersat, subhastat. Va eixugar-li les llàgrimes dels ulls:

—No ploris. A partir d'avui el teu fill és el meu. Em sents? I alerta qui digui el contrari.

Ella no va deixar de plorar. Aleshores ell li va aixecar el cap i li va preguntar:

—Coneixes la història de l'ocell que es burlava de les fulles de la palmera?

La mare va esbossar un somriure:

1 Benvinguda.

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 13 28/7/2025 10:05:33

—I qui no? Quan era petita era la meva història preferida. La mare de la meva mare me l'explicava cada nit.

—La meva també... I la del mico que es creia el rei dels animals? I es va enfilar al capdamunt d'un *iroko* perquè tots s'agenollessin davant seu. Però una branca es va trencar i de cop va estar a terra, amb el cul ple de pols...

La mare va riure. Feia mesos que no havia rigut. En Yao li va agafar el farcell que duia a les mans i va anar a deixar-lo en un racó de la cabana. Després es va excusar:

—Aquí tot és brut perquè no tenia ganes de viure. Per a mi era com un toll d'aigua bruta que mirem d'esquivar. Ara que hi ets tot canvia.

Van passar la nit l'un en braços de l'altre, com un germà i una germana o, més aviat, com un pare i la seva filla, plens d'afecte i castos. Va passar una setmana abans no van fer l'amor.

Quan jo vaig néixer, quatre mesos més tard, en Yao i la mare coneixien la felicitat. Trista felicitat d'esclau, incerta i amenaçada, feta de molles gairebé impalpables! A les sis del matí, matxet a l'espatlla, en Yao se n'anava als camps i ocupava el seu lloc en la llarga filera d'homes vestits amb parracs que arrossegaven els peus pels camins. Durant aquest temps, la mare plantava al seu trosset tomàquets, ocres o altres verdures, cuinava, donava menjar a unes gallines desnerides. A les sis de la tarda els homes tornaven i les dones s'afanyaven per atendre'ls.

La mare va plorar perquè no vaig ser un nen. Li semblava que el destí de les dones encara era més dolorós que el dels homes. Per alliberar-se de la seva condició, ¿que no s'havien de sotmetre a la voluntat dels mateixos que les tenien en servitud i ficar-se als seus llits? En Yao, en canvi, va estar content. Em va agafar amb les seves mans grosses i ossudes

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 14 28/7/2025 10:05:33

i em va ungir el front amb la sang fresca d'un pollastre després d'haver enterrat la placenta de la meva mare sota un capoquer. Després, agafant-me pels peus, va presentar el meu cos als quatre racons del món. És ell qui em va donar el nom: Tituba. Ti-Tu-Ba.

No és un nom aixanti. Segurament, en Yao, en inventar-lo, volia demostrar que jo era filla de la seva voluntat i de la seva imaginació. Filla del seu amor.

Els primers anys de la meva vida van passar sense incidents. Vaig ser una criatura bonica, galtaplena, perquè la llet de la mare em provava. Més tard vaig aprendre a parlar, a caminar. Vaig descobrir el trist però esplèndid univers al meu voltant. Les cabanes de fang sec, fosques contra el cel desmesurat, l'involuntari parament de les plantes i dels arbres, la mar i el seu aspre cant de llibertat. En Yao em posava de cara a mar oberta i em murmurava a l'orella:

—Un dia serem lliures i volarem amb les ales ben esteses cap al nostre país natal.

Després em fregava el cos amb un manyoc d'algues seques per prevenir el pian.

En veritat, en Yao tenia dues filles, la meva mare i jo. Perquè per a la mare era molt més que un amant, un pare, un salvador, un refugi! Quan va ser que vaig descobrir que la mare no m'estimava?

Potser quan vaig fer cinc o sis anys. Encara que hagués «sortit malament», és a dir, amb la pell tot just una mica rogenca i els cabells clarament arrissats, no deixava de fer-li tornar a la memòria el blanc que l'havia posseïda sobre la coberta del *Christ the King* enmig d'un cercle de mariners, observadors obscens. Li recordava en tot moment el dolor i la humiliació. Així, quan m'hi arraulia apassionadament, com els agrada fer als nens, ella inevitablement em rebutjava.

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 15 28/7/2025 10:05:33

Quan li passava els braços al voltant del coll, ella s'afanyava a desempallegar-se'n. Només obeïa les ordres d'en Yao:

—Posa-te-la a la falda. Abraça-la. Acaricia-la...

Tot i així jo no patia falta d'afecte, perquè en Yao m'estimava per dos. La meva maneta, petita dins la seva, dura i rugosa. El meu peuet, minúscul dins la petjada del seu, enorme. El meu front, al clot del seu coll.

La vida tenia una espècie de calma. Malgrat les prohibicions d'en Darnell, al vespre els homes s'escamarlaven sobre els tam-tams i les dones s'arremangaven els parracs per sobre de les cames lluents i ballaven.

Uns quants cops, però, vaig assistir a escenes de brutalitat i de tortura. Vaig veure homes que tornaven ensangonats, el tors i l'esquena coberts de ratlles escarlates. Un va morir davant dels meus ulls, vomitant una bava violeta, i el van enterrar als peus d'un capoquer. Després se'n van alegrar, perquè com a mínim aquell s'havia alliberat i emprendria el camí de tornada.

La maternitat i sobretot l'amor d'en Yao havien transformat la mare. Ara era una dona jove, flexible i malva com la flor de la canya de sucre. Es cenyia el front amb un mocador blanc sota el qual li brillaven els ulls. Un dia em va agafar de la mà per anar a furgar en uns forats de nyam en un tros que l'amo havia concedit als esclaus. Una brisa empenyia els núvols de la banda de la mar i el cel, límpid, era d'un blau tendre. Barbados, el meu país, és una illa plana. Tot just hi ha, aquí i allà, alguns turons.

Vam ficar-nos per un camí que serpentejava entre l'herba de Guinea quan de sobte vam sentir soroll de veus irritades. Era en Darnell, que maltractava un capatàs. En veure la mare, l'expressió li va canviar radicalment. La sorpresa i l'encís competien en les seves faccions, i va exclamar:

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 16 28/7/2025 10:05:33

—Ets tu, Abena? Vaja, doncs, el marit que et vaig donar et va de meravella. Acosta't!

La mare va recular tan de pressa que el cistell que portava en equilibri sobre el cap i que contenia un matxet i una carabassa plena d'aigua va caure. La carabassa es va trencar en tres i va escampar el contingut per l'herba. El matxet va quedar clavat a terra, glacial i assassí, i el cistell va rodolar al llarg del sender, com si fugís de l'escenari del drama que es representaria. Espaordida, em vaig llançar a buscar-lo i el vaig acabar atrapant.

Quan vaig tornar amb la mare, la vaig trobar dreta, sense alè, d'esquena a una carabassera. En Darnell estava dret a menys d'un metre d'ella. S'havia tret la camisa i desfet els pantalons, que li descobrien la blancor de la roba interior, i la mà esquerra furgava a l'alçada del membre. La mare va cridar, girant-se cap a mi:

—El matxet! Dona'm el matxet!

Vaig obeir tan ràpid com vaig poder, agafant l'enorme fulla amb les meves mans dèbils. La mare va colpejar dues vegades. Lentament, la camisa de lli blanc es va tornar escarlata.

Van penjar la mare.

Vaig veure el seu cos giravoltar sota les branques baixes d'un capoquer.

Havia comès el crim pel qual no hi ha perdó. Havia atacat un blanc. No l'havia mort, però. En el seu furor maldestre, només havia aconseguit fer-li un tall a l'espatlla.

Van penjar la mare.

Havien convidat tots els esclaus a l'execució. Quan, amb el clatell trencat, va lliurar l'ànima, un cant de revolta i de

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 17 28/7/2025 10:05:33

còlera es va alçar de tots els pits, que els caps d'equip van fer callar a grans fuetades. Jo, refugiada entre les faldilles d'una dona, vaig sentir com solidificava dins meu, com una lava, un sentiment que ja no m'abandonaria mai, una barreja de terror i de dol.

Van penjar la mare.

Quan el seu cos va giravoltar en el buit, vaig tenir prou força per allunyar-me'n a passos curts, ajupir-me i treure les tripes per la boca sobre l'herba.

Per castigar en Yao del crim de la seva companya, en Darnell el va vendre a un plantador, John Inglewood, que vivia a l'altra banda dels Monts Hillaby. En Yao no va arribar mai a destinació. Mentre hi anava, va aconseguir donar-se la mort empassant-se la llengua.

Pel que fa a mi, amb a penes set anys, en Darnell em va expulsar de la plantació. Hauria pogut morir si no m'hagués salvat la solidaritat dels esclaus, que poques vegades flaqueja.

Em va recollir una dona gran. Semblava anada del cap, perquè havia vist morir torturats el company i els dos fills, acusats d'haver instigat una revolta. En realitat, amb prou feines tocava de peus a terra i vivia constantment en companyia d'ells, ja que havia cultivat fins a l'extrem el do de comunicar-se amb els invisibles. No era una aixanti com la mare i en Yao, sinó una nago de la costa, a qui havien criollitzat el nom, Yetunde, en Man Yaya. La temien. Però la venien a veure de lluny a causa del seu poder.

Va començar donant-me un bany en el qual suraven unes arrels fètides, deixant que l'aigua em regalimés per les extremitats. Després em va fer beure una poció de la seva collita i em va lligar al coll un collaret de pedretes vermelles.

—Patiràs a la vida. Molt. Molt.

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 18 28/7/2025 10:05:33

Aquestes paraules, que a mi em sumien en el terror, ella les pronunciava amb calma, gairebé somrient.

—Però sobreviuràs!

Això no em consolava! Tot i així, es desprenia tanta autoritat de la persona encorbada i arrugada de Man Yaya que jo no gosava protestar.

Man Yaya em va ensenyar les plantes.

Les que fan venir son. Les que guareixen ferides i úlceres.

Les que fan confessar els lladres.

Les que calmen els epilèptics i els enfonsen en un repòs benaurat. Les que posen sobre els llavis dels furiosos, dels desesperats i dels suïcides paraules d'esperança.

Man Yaya em va ensenyar a escoltar el vent quan s'alça i mesura les forces per sobre de les cabanes que es prepara per destruir.

Man Yaya em va ensenyar la mar. Les muntanyes i els turons.

Em va ensenyar que tot viu, que tot té una ànima, un alè. Que tot ha de ser respectat. Que l'home no és un amo que recorre a cavall el seu reialme.

Un dia, a mitja tarda, em vaig adormir. Era l'estació seca, la Quaresma. La calor era tòrrida i, mentre feien anar l'aixada o el matxet, els esclaus salmodiaven un cant afligit. Vaig veure la mare, no pas com un ninot adolorit i desarticulat, giravoltant entre el fullatge, sinó ornada amb els colors de l'amor d'en Yao. Vaig exclamar:

—Mare!

Ella em va venir a agafar en braços. Déu meu! Que dolços eren els seus llavis!

—Perdona'm per haver cregut que no t'estimava! Ara hi veig clar dins meu i no t'abandonaré mai!

Vaig cridar, embogida de felicitat:

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 19 28/7/2025 10:05:33

—I en Yao! On és en Yao?

Es va girar:

—També és aquí!

I en Yao se'm va aparèixer.

Vaig córrer explicar el somni a Man Yaya, que pelava arrels per al sopar. Va somriure, múrria:

—De debò creus que era un somni?

Vaig quedar desconcertada.

Des de llavors, Man Yaya em va iniciar en un coneixement superior.

Els morts només moren si moren en els nostres cors. Viuen si els venerem, si honorem la seva memòria, si posem a les seves tombes els plats que preferien en vida, si a habitualment ens recollim per estar en sintonia amb el seu record. Són aquí, pertot arreu al nostre voltant, àvids d'atenció, àvids d'afecte. N'hi ha prou amb unes paraules per convocar-los, amb els seus cossos invisibles aferrant-se contra els nostres, impacients per fer-se útils.

Però alerta a qui els irriti, perquè no perdonen mai i persegueixen amb un odi implacable aquells que els han ofesos, encara que sigui per descuit. Man Yaya em va ensenyar les pregàries, les súpliques, els gestos propiciatoris. Em va ensenyar a transformar-me en ocell sobre la branca, en insecte en l'herba seca, en granota que rauca en el fang del riu Ormonde, quan volia descansar de la forma que havia rebut en néixer. Sobretot, em va ensenyar els sacrificis. La sang, la llet, líquids essencials. Per desgràcia, pocs dies després que jo fes catorze anys, el seu cos va retre el deute a la natura. No vaig plorar en enterrar-la. Sabia que no estava sola i que tres ombres es rellevaven al meu voltant per vetllar.

També va ser en aquesta època que en Darnell va vendre la plantació. Uns anys abans, la seva dona Jennifer havia

LAD2505_TITUBA_Tripa.indd 20 28/7/2025 10:05:33